

PERE ANTONI PONS

Notes tumultuoses sobre un ofici tumultuós

Érem cinc amics, de disset i divuit anys, i estàvem amuntegats i eufòrics dins un cotxe. Era un dissabte a la nit, quan el món bull d'expectatives i tot és excitant perquè encara res no és obvi ni previsible. Sortíem de marxa, i de camí cap a on fos que anàvem —el Port d'Alcúdia, segurament— ens aturàrem al costat de la carretera per posar-nos a to. Posar-nos a to, aquí, és sinònim de beure unes cerveses i de fumar uns canuts. El fum i les rialles i una forma primària però autèntica de camaraderia omplien l'interior del vehicle. Fer un submarí, en dèiem. I sonava música, és clar.

Alguns dels amics del grup érem uns fanàtics dels Doors i dels Héroes del Silencio. I va començar a sonar en el radiocasset una de les millors cançons dels Héroes: «La chispa adecuada». «No sé distinguir entre besos y raíces, / no sé distinguir lo complicado de lo simple, / y ahora estás en mi lista de promesas a olvidar. / Todo arde si le aplicas la chispa adecuada». Jo vaig aprofitar l'ocasió per explicar als amics una interpretació molt personal de la lletra, a la qual devia fer setmanes que donava voltes.

Pere Antoni Pons (Campanet, Mallorca, 1980) és filòleg, escriptor i periodista. Col·labora en diversos mitjans, com *Diari de Balears*, *Última Hora*, *Caràcters*, *l'Ara* i *El Temps*. És autor, entre altres, de les novel·les *La felicitat dels dies tristos* (2010), *Tots els dimonis són aquí* (2011) i *Si t'hi atreveixes* (2014); dels llibres d'entrevistes *Els alens del verb (Converses amb escriptors)* (2004), *Tot són veus, tot són mons: Entrevistes amb escriptors i intel·lectuals catalans* (2009), *La vida, el temps, el món: sis dies de conversa amb Joan F. Mira* (PUV, 2009) i *Damià Ferrà-Ponç: Cap al futur per la ruta de les arrels* (2012); i dels assaigs *Qui no mereix una pallissa* (2005) i *Quatre històries entre Mallorca i el món* (2017)

El que vaig explicar, mig col·locat i ingènuament instructiu, va ser que «La chispa adecuada» era una cançó d'amor que Enrique Bunbury, cantant i lletrista dels Héroes, havia escrit per a Jim Morrison, mític cantant i lletrista dels Doors. No recordo bé el que vaig dir, però sí que vaig argumentar i vaig justificar la meua interpretació vers a vers, estrofa a estrofa.

Va ser el meu primer exercici públic de crítica literària. I vaig cometre l'error més flagrant que pot cometre un crític: llegir i entendre no allò que diu el text, sinó allò que el crític vol que el text digui. La meua passió per Morrison i Bunbury em va encegar fins a tal punt que em vaig inventar completament el sentit de la cançó. És una lliçó que sempre procuro tenir present quan escric sobre llibres: el crític ha d'estar al servei del que diu el text, no de les pròpies manies, dèries, interessos, ideologies i conviccions. I menys encara de les ideologies i els interessos del mitjà per al qual treballa.

Com gairebé tot el que té a veure amb la cultura catalana, la crítica de literatura catalana —així com la crítica en la literatura catalana— sovint es presenta d'una manera problematitzada. Es parla molt més de les seves deficiències i mancances que dels seus mèrits i encerts. No seré jo qui negarà que la literatura catalana sovint sembla un zoo de tabús i de traumes —de vegades per culpa nostra, i de vegades infligits per aquells que ens volen tot el mal possible—, però tampoc no seré jo qui s'apuntarà al carro dels que, interessadament, van dient que la literatura catalana, pobra, està fatal i està condemnada.

Comencem pel principi. Per les preguntes més elementals, que solen ser les preguntes crucials. Quin paper hauria de jugar la crítica en la literatura catalana? Quina mena de crítica necessitem perquè la literatura catalana sigui més rica, més ambiciosa, més forta, més homologable a les principals literatures del món? (No estic gens segur que això que acabo d'anomenar les principals literatures del món no tinguin també, en major o menor mesura, els mateixos problemes i dilemes que pugui patir una literatura com la catalana —pèrdua de lectors, desconcert davant els canvis de consum cultural de la ciutadania...—, amb l'excepció —una excepció enorme, dramàtica, potser definitiva— que en el nostre cas hem de competir amb la literatura castellana, molt més gran en termes de mercat i de projecció, la qual a més és agombolada per tots els poders d'un estat, per uns altaveus mediàtics estrepitosos i per unes inèrcies politicohistòriques i sociolingüístiques que la reforcen i la impulsen diàriament i de totes les maneres.)

Retornem a les preguntes formulades fa un paràgraf. Des d'un punt de vista col·lectiu, és a dir, tenint en compte les característiques i les dinàmiques del sistema literari en el seu conjunt, la meua resposta només pot ser general, una mica

òbvia i una mica vaga. Diria que, bàsicament, necessitem una crítica literària que sigui present als mitjans, que no sigui vista —ni pels lectors ni pels mateixos escriptors i editors— com una extravagància intel·lectual supèrflua ni tampoc com una insignificant nota a peu de pàgina de la indústria literària, una crítica que ajudi a llegir millor i a pensar millor, i que sigui un instrument clarificador i ordenador tant de l'actualitat sobresaturada de novetats com de les trajectòries dels autors i de la totalitat (passat, present i futur) del panorama literari.

És a dir, necessitem una crítica literària que parli de llibres sense momificar-los, que posi context històric a les novetats —que les redimensioni ubicant-les dins el corrent de la tradició—, que ajudi a entendre millor el sentit de cada obra i el món de cada autor, que apunti divergències i/o estableixi connexions entre escriptors, entre generacions i entre èpoques, una crítica que contribueixi a demostrar que la literatura és suficientment plural perquè tothom hi trobi el que hi busca i que faci entendre que, a pesar de totes les adversitats, continua sent una cosa important. (És segur, però, que la literatura, avui en dia, continua sent important? En quin sentit ho és? Per a qui? Exactament, què vol dir important? I encara més: és segur que cal que la literatura sigui important per justificar que, com a individus, fins i tot com a societat, ens importi?)

També necessitem una crítica literària —parlo sobretot de la crítica literària periodística, que és la que conec— que fugi dels sermons presumptuosos i que demostrï que la passió intel·lectual pot ser una forma de rigor; una crítica que deixi palès que les obres literàries, tot i la seva condició d'artefactes lingüístics pletòricament singulars i autònoms, no són una segregació sublimada i decorativista de la vida sinó que són part de la vida, que estan fetes amb els mateixos materials nobles i impurs de la vida, i que tenen connexió amb el dia a dia dels lectors i, també, amb el seu fons més profund.

(Abans de prosseguir, un parèntesi. Quan dic que necessitem una crítica literària que sigui tot això que acabo de mencionar, és perquè crec que no ho tenim? Doncs no: igual que en la novel·la catalana, igual que en la poesia catalana, igual que en el teatre català, en la crítica catalana actual hi ha de tot, des de crítics rigorosos i potents que es prenen seriosament la seva feina i que regularment fan unes crítiques de nivell mitjà notable fins a crítics ocasionals i estrictament amateurs, passant pels que només fan servir la pràctica de la crítica literària —una temporada, se'n cansen aviat— per teixir una xarxa d'intercanvis de favors, mafiosets del ditirambe.)

Perquè, en última instància, igual com en totes les altres esferes de la literatura, el nivell de la crítica catalana, igual que el de la novel·la i el de la poesia i el

del teatre i etcètera, no depèn tant d'un sistema o d'un marc global com d'una galàxia d'individus que fan feina, tot sols, tancats a les seves habitacions, llegint i escrivint de la millor manera que saben. Volem que la crítica de literatura catalana (que la crítica en la literatura catalana) sigui d'un nivell alt i que tingui un paper rellevant? Doncs cal que els que l'exerceixen escriguin unes crítiques (o unes ressenyes: ara no entraré en qüestions nominals puristes) de qualitat. Tan senzill, i tan complicat, com això.

Què ha de tenir una ressenya de premsa per ser bona? Si ho hagués de resumir com qui dona una recepta —tot i sabent que si una cosa és segura és que ni en la cultura ni en la vida no hi ha mai receptes infal·libles—, diria que una bona ressenya literària és la que, d'entrada, ofereix al lector les mateixes virtuts i els mateixos valors que qualsevol text literari. En una bona crítica, igual que en una bona novel·la, en un bon poema o en un bon reportatge, hi ha d'haver consciència i aventura formals, un desplegament estimulants i personal d'idees, passió vital i intel·lectual, i fins i tot un cert sentit de la història —per dir-ho com el crític d'art Robert Hughes— i una certa visió del món, la qual podrà ser matisada o ampliada o fins i tot contradita a la crítica següent.

Més específicament, diria que la crítica literària de qualitat és la que descriu l'obra que comenta en la seva globalitat (en termes temàtics, retòrics i, si cal, sociohistòrics), la que diu si l'obra en qüestió té valor o no en té, la que argumenta per quines raons en té o no i la que, a més, ho fa amb bona prosa: amb precisió lingüística, energia imaginativa, densitat conceptual i gràcia expressiva.

De les quatre qüestions que ara tot just he esmentat —la descripció de l'obra, el judici de valor, l'argumentació del judici i la solvència estilística—, la menys important de totes és la de l'opinió, la del judici de valor. Vull dir que si un crític té raó o no en té, si l'encerta a l'hora de valorar si un llibre és una obra mestra o si és molt notable o si és una pura mitjanja o si és un horror, és en realitat secundari, fins i tot prescindible. M'explicaré amb una pregunta retòrica. Com a lector, què m'és més útil? ¿Un crític amb qui sempre coincideixo en els judicis que emet però que mai no explica lúcidament la naturalesa de les obres que comenta, que fonamenta els seus judicis en aspectes que a mi em semblen marginals o equivocats, i que escriu en una prosa deficient, o bé un crític de gustos molt diferents dels meus però que, tant si posa una obra pels núvols com si se la carrega a cops de destrial, sap destacar-ne els aspectes més significatius i interpretar-ne les característiques que millor ajuden a entendre-la, i que a més escriu amb una prosa elegant, persuasiva i substanciosa? No hi ha color, és clar.

I amb això no vull dir que el tema dels gustos sigui menor. Al contrari. És fonamental, però només com a punt de partida, com a actitud intel·lectual i estètica. En aquest sentit, una cosa que per a mi no pot faltar mai en un crític literari seriós és la versatilitat de gust, l'elasticitat intel·lectual, la predisposició a la sorpresa —o fins i tot a la contradicció. Més enllà de les predileccions i les manies de cadascú —tothom en té—, el bon crític literari és el que és capaç de valorar o de criticar un llibre amb independència de l'opció estilística de l'autor, o del gènere en què treballa, o de si els temes que aborda li interessien o l'exalten o l'avorreixen solemnement. Els crítics amb unes predileccions i unes manies inflexibles i unívokes no es mereixen cap crèdit, entre altres coses perquè les passions i les idees tan dogmàtiques per les quals es regeixen els acaben ofuscant la capacitat d'anàlisi i la perspiciàcia lectora. A més, a principis del segle XXI ja hauríem de ser tots prou grandets per entendre que l'art —la literatura, les arts plàstiques, el cinema, la música...— no progressa sinó que és acumulatiu, i que només les ments abrindadament sectàries poden creure que hi ha gèneres obsolets, temes antiquats, opcions formals inservibles, disciplines que ja no té sentit de conrear.

El recurrent i sovint controvertit tema del cànon crec que lliga per aquest cantó amb la pràctica de la crítica literària. De vegades hi ha qui es pregunta: la crítica literària ha de contribuir a la construcció del cànon de la literatura? És una pregunta sense sentit. Des del moment que el cànon està en permanent procés de construcció —i de remodelació—, tot hi contribueix. Quan escrivim que un llibre és bo, o una obra mestra, o una fita, o que representa una novetat per la raó que sigui, ja l'estem posicionant dins el cànon del present. I, des del moment que se'l posiciona dins el cànon del present, tard o d'hora se'l tindrà en compte —per consolidar la seva posició, o per descartar-la, o per rebaixar-la— en el cànon de la gran història. Sempre ha estat així. Avui encara ho és.

Una altra qüestió és la de la influència, avui, de la crítica literària. En termes comercials, la capacitat de la crítica per fer vendre un llibre és, avui, pràcticament nul·la. Passa aquí i passa arreu, diria. En realitat, en la història de la literatura catalana mai no hi ha hagut una figura equivalent a un Marcel Reich-Ranicki, l'il·lustre crític alemany que convertia en or tot el que elogiava (és clar que el cas de Reich-Ranicki és especial i espuri, perquè ell irradiava la seva influència com a presentador d'un programa de televisió, i a més feia feina per a un públic lector, l'alemany, molt més ampli, cultivat i actiu que el que tenim aquí). Si mirem cap al passat, comprovarem que fins i tot els crítics i prescriptors més respectats i poderosos no van ser mai determinants, comercialment. Ni tan sols ho va ser Joaquim Molas. Si ho hagués estat, Baltasar Porcel hauria estat un *best-seller*.

En termes de prestigi, en canvi, sí que és possible que la crítica literària —almenys en el sistema literari català— encara conservi una mínima capacitat d'influència. Però perquè un llibre sigui unànimament percebut com a important o valuós, no en té prou amb la ressenya intel·ligent i entusiasta d'un crític; necessita una pluja d'elogis de diferents crítics. I, encara, aquesta pluja d'elogis necessita ressonar en les xarxes socials per tenir algun efecte real. És clar que, avui, no té cap sentit desdenyar les xarxes socials: un fil de Twitter o un post de Facebook parlant sobre un llibre poden ser tan lúcids, estimulants i engrescadors com una ressenya publicada en premsa, i potser fins i tot arribaran a més gent, encara que sovint fa la impressió que els usuaris de Twitter i de Facebook —fins i tot els que segueixen escriptors perquè els troben interessants i intel·ligents i enginyosos i brillants— no llegeixen a penes cap llibre, només llegeixen tuits i posts.

Personalment, crec que és més una sort que no pas una desgràcia que en el panorama de la literatura catalana actual no hi hagi cap crític omnipotent i decisiu, que pugui marcar el prestigi o l'èxit d'una obra amb les seves paraules i els seus judicis. Com a crític, jo mai no he escrit pensant en si el que deia d'un llibre tindria conseqüències. De fet, mai no he volgut saber si tenia conseqüències. L'únic que he volgut, l'únic que encara vull, és escriure crítiques de qualitat. Ja està.

També hi ha qui diu que escriure crítica literària seriosa, profunda i complexa en premsa és difícil per les limitacions intrínseques de la tasca. Preguntar-se sobre les limitacions de la crítica literària periodística és com preguntar-se sobre les limitacions de la poesia. O les de la novel·la. O les del teatre. Per definició, cada gènere imposa un ventall de condicionants. Segons com se'ls prengui cada escriptor, poden ser avantatges o poden ser inconvenients. La crítica literària en premsa imposa els condicionants de la regularitat, de la immediatesa o la urgència, de la intensitat, de la concisió formal i intel·lectual... Hi ha qui s'hi sent còmode i aconsegueix que juguin a favor seu i n'hi ha que no. Per això hi ha tants crítics literaris de trajectòries efímeres.

Al principi del present text he distingit, mig de passada, la crítica de literatura catalana de la crítica en la literatura catalana. És una distinció important, i n'hi ha prou amb llegir els suplementes de llibres dels diaris catalans per adonar-se'n. En general, sol haver-hi més ressenyes de llibres estrangers que de llibres d'autors que escriuen en català. Això és així, en part, perquè l'oferta de traduccions és tan variada i sucosa que sempre hi ha títols atractius, però també perquè és una manera que els crítics s'estalviïn problemes amb els seus companys, amics i col·legues de gremi. El factor humà és important en tots els àmbits. En el de la cultura, és clar, també. Jo he escrit ressenyes negatives de llibres els autors dels quals no tan sols no

m'han saludat mai més sinó que, com a venjança, s'han dedicat a escampar tota mena de maledicències sobre mi a la meva esquena. No soc l'únic a qui li ha passat. Ressenyar sobretot llibres d'autors estrangers és la manera de no complicar-se la vida. És així de grotesc i així de real. Una manera de corregir una mica la tendència seria que els suplementes de llibres paguessin més per les ressenyes d'autors catalans que per les d'autors estrangers.

Finalment, hi ha el debat etern sobre si la crítica és massa benvolent, si no s'escriuen gairebé mai crítiques negatives, si gairebé tothom tendeix a ser sempre amable o fins i tot celebratori. És cert que, ja sigui per por, per voluntat d'establir una xarxa de favors, per cofoisme o per incompetència —o per una mescla de tot plegat—, són molts els que, més o menys regularment, escriuen crítiques només positives, que pertot veuen obres mestres i llibres magistrals i genis i genialitats. Són una plaga i no es mereixen tenir cap tribuna. Amb tot, el criteri d'avaluar el nivell de la crítica segons la seva benevolència o la seva duresa em sembla desviat, poc útil, amb l'afegit confusionari que sovint, quan es diu que falten crítiques negatives, el que s'està demanant és que hi hagi més crítiques destraleres. Un crític literari no ha de ser ni benèvol ni sever. Ha de ser professional, seriós, honest. Tota la resta és circ i comèdia. O circ i melodrama. Que ve a ser el mateix. ◀